

Citation:

W.C. van Unnik, Levensbericht J.H. Thiel, in:
Jaarboek, 1976, Amsterdam, pp. 224-238

Herdenking van

Johannes Hendrik Thiel

(27 januari 1896–19 mei 1974)

door W. C. van Unnik

Kort en goed kan het leven van Thiel in twee zinnen gekarakteriseerd worden: hij was een boeiend docent; hij was een visionair historicus, die als een baanbrekende figuur op zijn studieterrein, de geschiedenis van Griekenland en Rome, in ons land kan gelden.

Johannes Hendrik Thiel werd op 27 januari 1896 in Amsterdam geboren, waar zijn vader, uit het Zeeuwse Wissekerke afkomstig, reeds op de jeugdige leeftijd van 24 jaar hoofd van een lagere school geworden was. Thiel Sr. slaagde erin om naast zijn schoolwerk rechten te studeren en de meestertitel te behalen. In 1903 vestigde hij zich in Haarlem, waar hij als advocaat zich een voortreffelijke naam verwierf en tevens een brede werkzaamheid op politiek en maatschappelijk gebied ontplooid; hij behoorde tot de leidende figuren in de toenmalige Vrijzinnig Democratische Bond¹. Het dienen van het recht, de hoge betekenis van de democratie en zorg voor de gemeenschap der burgers – Thiels moeder nam een voraanstaande plaats in bij de ontluikende vrouwenemancipatie – bepaalden de sfeer van het huis, waarin hij met twee zusters en een broer opgroeide. Die waarden heeft Thiel als een kostbaar erfgoed bewaard; zij hebben hem in zijn arbeid geïnspireerd en tot spreken gedrongen. Het is niet te verwonderen, maar wel typerend, dat een groot portret van de wilskrachtige kop van zijn vader in Thiels studeerkamer hing.

Zijn schooltijd bracht hij dus door in de Spaarnestad met zijn parken en achterbuurten, omgeven door buitenplaatsen, duinen en weiland, een rustige, wat deftige stad, waar toch de tekenen van nieuwe ontwikkelingen zich vertoonden. Een daarvan zij hier gesignaleerd, omdat hij in Thiels leven een diep spoor getrokken heeft: Haarlem was de eerste stad van ons land, waar Pim Mulier aan het eind van de 19e eeuw de voetbal- en cricketsport geïntroduceerd had. Tot op het laatst van zijn leven is Thiel de sport met kennis van zaken blijven volgen, kon hij over cricket als een vorm van cultuur schrijven² en wisten zijn vrienden, dat hij niet gestoord mocht worden, als „Studio Sport” op de televisie te zien was.

Vader Thiel wilde, dat zijn oudste zoon ook jurist zou worden. De weg naar dat doel liep langs het Gymnasium, toen als nu nog gelegen aan het stille Prinsenhof in het hartje van de stad achter het Raadhuis. Dat is gedurende een groot deel van Thiels leven het centrum van zijn werkzaamheid geweest: eerst 6 jaar als leerling, daarna een kwart eeuw als leraar. Het onderwijs was gedegen, ouderwets-

¹ Zie A. G. Boes, *Mr. Jan Hendrik Thiel, 14 Januari 1863–27 December 1935*, in: *Jaarboek van de Vereniging Haerlem 1935*, blz. 42–45.

² *Vergelijkende en sneerende geschiedschrijving*, in: *Forum der Letteren I* (1960), blz. 32, nt. 25 bij blz. 26.

JOHANNES HENDRIK THIEL

(27 januari 1896–19 mei 1974)

b

gymnasiaal, niet bijzonder inspirerend. Daarin kwam in 1913 een radicale verandering met de komst van een jonge leraar in de Oude Talen, die, in 1918 tot rector benoemd, gedurende 30 jaar het stempel van zijn bijzondere persoonlijkheid op de oude school drukte, n.l. Dr. C. Spoelder³. Deze reeds bij zijn leven legendarische figuur was een man van bruisende activiteit. Als voortreffelijk classicus leefde hij in de Oudheid, wist hij de „dooie” schrijvers als mensen van vlees en bloed te laten spreken, stond hij voor de onvergankelijke waarden der klassieke vorming. Maar daarnaast was hij gids door zijn geliefde Haarlem, brandweerman, voetballer met allerlei bestuursfuncties op sportgebied en diep geïnteresseerd in de theologie. Begaafd met een rappe tong uitte hij zijn gedachten in een sappig Nederlands en boeide de meest uiteenlopende kringen van toehoorders, al keken sommigen wel eens pijnlijk verwonderd naar het merkwaardig fenomeen van deze rector-gymnasii.

In Thiels leven heeft Dr. Spoelder een beslissende rol gespeeld, want aan hem is het te danken, dat Thiel zijn levensroeping gevonden heeft. Hij besloot n.l. om Klassieke Letteren te gaan studeren, toen hij in zijn laatste schooljaar op een vergadering van de leerlingen-vereniging Spoelder een enthousiast verhaal over het leraarschap in de Oude Talen hoorde houden⁴. Zijn keuze was wel een pijnlijke verrassing voor zijn vader, al heeft deze er grootmoedig in berust en later de juistheid ervan erkend⁵.

In 1914 ging Thiel in Amsterdam studeren. Wat hem daartoe gebracht heeft (Spoelder was Leenaar!) is me niet duidelijk geworden. Mogelijk trok de plaats, waar zijn vader gestudeerd had, en het leven in de grote stad; mogelijk wilde hij zijn eigen weg gaan en niet als veel klasgenoten naar Leiden. In elk geval heeft zijn instinct hem in de goede richting geleid. In de jaren van de 1e Wereldoorlog was het aantal classici in Amsterdam gering; in hun kring heeft hij zich uitstekend thuisgevoeld en met enkelen, o.a. D. Loenen en K. v. d. Heijde, bleef een levenslange vriendschap bestaan. Daarnaast was hij lid van het Studentencorps en maakte hij een tijdlang deel uit van de redactie van het befaamde „Propria Cures”.

Thiel, die nooit iets half kon doen, gaf de vereiste aandacht aan alle onderdelen van het studieprogramma, maar zijn hart trok aanvankelijk naar het Grieks, dat door K. Kuiper gedoceerd werd. De kunst van de nauwkeurige tekstinterpretatie heeft hij zich terdege eigen gemaakt. Zijn eerste liefde heeft hij nooit verloochend, ook al verplaatste zijn belangstelling zich in de loop van zijn studententijd naar de Oude Geschiedenis.

Wat heeft tot deze tweede beslissende wending geleid? Het is ongetwijfeld een samenspel van oorzaken geweest: de historische schok, die de 1e Wereldoorlog aan fel-levende mensen als Thiel bezorgd heeft; het besef, dat zijn belangstelling

³ Zie over hem: *Ik neem afscheid van U, in memoriam Dr. C. Spoelder*, Haarlem 1959, waar de vele kanten van Spoelder uitstekend belicht zijn en waarin ook een autobiografisch stuk is opgenomen (blz. 9-21).

⁴ Ik dank deze mededelingen aan Dr. J. A. van Arkel te Voorburg, die sinds 1921 in een hechte vriendschap met Thiel verbonden geweest is. – Vader Thiel had het bij het promotie-diner in 1922 opgehaald.

⁵ Zie Thiel zelf in zijn Leidse oratie van 1930, blz. 25 (voor de volledige titels, zie de bibliografie, genoemd in aant. 27; ik citeer hier en in het vervolg de geschriften met verkorte aanduiding).

meer lag bij de historische dan litteraire vragen; de nieuwe kijk op de plaats van de Oude Geschiedenis in het gymnasium, die Bolkestein in 1916 bood⁶, misschien ook een behoefte om toch nog interesse voor het recht te combineren met de favoriete Klassieken (bij zijn afscheid verklaarde hij, dat hij de Rechten nooit kwijt geraakt was; zijn eerste publicaties houden zich overwegend met het oud-griekse recht bezig!), maar vooral de persoon van de oud-historicus U. Ph. Boissevain⁷. Bij deze leermeester, die zich een blijvende naam verworven heeft door zijn monumentale uitgave van de griekse historicus Cassius Dio, heeft Thiel het handwerk van nauwgezet, alzijdig bronnenonderzoek geleerd. En ook al oordeelde hij later, dat Boissevain meer filoloog dan historicus geweest was, die te sterk van het voorhanden materiaal afhankelijk bleef, en ook al distantieerde hij zich meer en meer van die methode door zelfstandige historische vraagstelling, toch bleef hij altijd met het diepste respect naar deze „strengen en toch zo zachtmoedigen geleerde”⁸ opzien.

De studie werd nog een jaar voortgezet in Berlijn (1920–21), waar hij temidden van de geestelijke verwarring en gierende inflatie, de nasleep van de 1e Wereldoorlog, college liep bij grootmeesters in de Klassieke studiën als de Graecus U. von Wilamowitz en de oudhistoricus Ed. Meyer; hierbij moge niet onvermeld blijven, dat ondanks zijn voorkeur voor de Oude Geschiedenis in zijn waardering de Graecus het hoogst genoteerd stond.

Na de zomervakantie van 1921 werd hij leraar aan zijn oude school. Kort tevoren was hij getrouwd met mejuffrouw J. D. van der Harst, dochter van de dokter in Koudekerke op Walcheren. In die huwelijkspartner heeft hij een vrouw gevonden, die in alles met hem meeleefde en de sfeer schiep, waarin hij zich vol ontplooiën kon. Uit dit harmonieuze huwelijk werden drie kinderen, een zoon en twee dochters geboren.

Een kwart eeuw is Thiel met volle inzet en grote vreugde leraar geweest onder het „liberale en oubollige”⁹ bewind van Spoelder. Op de school met zo'n 200 leerlingen heerste een eenvoudige, wat familiale geest. Het lerarencorps was uitstekend; onder de vele collegae, die Thiel in de loop der jaren gehad heeft, noem ik slechts ons vroeger medelid J. S. Bartstra, de Germanist G. Ras, wiens

⁶ Vgl. Thiels uitspraak in: *Herdenking-H. Bolkestein*, blz. 188, nt. 1: „Ik herinner mij nog levendig, welk een indruk zijn in 1916 verschenen rapport over de Oude Geschiedenis in het gymnasium onderwijs . . . destijds – ik was toen jong student – op ons maakte: het was, of er een andere wereld voor ons openging!”

⁷ Zie over hem D. C. Hesseling, *Levensbericht van Ursul Philip Boissevain*, in: *Jaarboek der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen* 1932, blz. 35–78. – Over Thiels leermeesters in Amsterdam: A. W. de Groot – W. E. J. Kuiper – D. Cohen, in: H. Brugmans, *Gedenkboek van het Athenaeum en de Universiteit van Amsterdam 1632–1932*, Amsterdam 1932, blz. 312 vv. en de levensberichten van de hand van J. S. Theissen in datzelfde werk. Thiel schreef zelf: *Bij het afscheid van Prof. Dr. U. Ph. Boissevain*, in: *Amsterdamsche Studentenalmanak* 97 (1927), blz. 67–68. – In zijn *Herdenking-Bolkestein* verklaarde hij (blz. 188, nt. 1 op blz. 189): „. . . mijn eerbied voor mijn onvergetelijken leermeester Boissevain . . ., deze behoorde tot de allerbeste klassiek-philologen van zijn generatie, en niet alleen in Nederland, maar . . . hij was en bleef dan ook meer philoloog dan historicus”.

⁸ Leidse oratie, blz. 25.

⁹ Utrechtse oratie, blz. 25–26.

naam een begrip in de schoolwereld was, en de jong-gestorven historicus J. W. Berkelbach van der Sprekel, omdat hun namen de sfeer van de school tekenen, waarin goed onderwijs en wetenschappelijke activiteit gedijden. In een plezierig, mentaal ontspannen werkklimaat stelden de leraren hun leerlingen en zichzelf hoge eisen. Wel verre van een ouderwetse drilschool te zijn, bood het Haarlems gymnasium een goede klassieke vorming, waar ontsluiting van de culturele erfenis van het verleden gepaard ging met openheid naar het bonte, woelige heden¹⁰. Thiel heeft zich daar door de jaren heen best op zijn plaats gevoeld en zijn volle bijdrage aan het welzijn van het gymnasium gegeven. De leerlingen gingen hem ter harte; tot op het eind van zijn leven wist hij nog de samenstelling van de verschillende klassen en volgde hij zo mogelijk de levensgang van zijn vroegere discipelen. Altijd bereidde hij zich tot in de puntjes voor op zijn lessen, of het nu de grammatica in de eerste of Tacitus in de zesde klas betrof. Hij legde de stof duidelijk uit en overvroeg niet, maar als leerling moest men wel „zijn zaakjes” goed kennen, want fouten werden niet door de vingers gezien. Was zijn oordeel scherp, men voelde ook, dat hij volstrekt fair was. Bij zijn leerlingen was hij zeer gerespecteerd en geliefd. Wie weten wil, hoe Thiel zijn werk opvatte, leze zijn rede uit 1950 over „De leraar en zijn taak”¹¹, waarin hij niet een ideaal tekent om anderen de les te lezen, maar – ik mag uit ervaring dit getuigenis geven – een zelfportret gaf.

Het leraarschap heeft een groot deel van Thiels leven gevuld; hij heeft er steeds met plezier aan teruggedacht. Het was geen sinecure. Dit zij uitdrukkelijk gezegd, omdat hij ook tot die categorie docenten behoorde, die naar zijn eigen woord op iedere school gevonden moeten worden, wil het peil hoog blijven, n.l. van hen, die zich naast hun onderwijs aan de beoefening der wetenschap wijden¹². Om deze beide werkzaamheden te kunnen combineren en zo lang en zo goed vol te houden, heeft hij zich offers moeten getroosten, al dient gezegd, dat de zware last hem wel voor en na heeft doen zuchten, maar geen kruis voor hem betekende.

Op 30 mei 1922 had hij „cum laude” zijn academische studie voltooid met de verdediging van zijn dissertatie „*Xenophontis Poroi cum prolegomenis et commentariis.*” Dit werk, voortgekomen uit een scriptie door Boissevain opgegeven, biedt een nauwkeurig, scherpzinnig commentaar op dit geschrift van Xenophon, dat zijn uitzonderlijkheid ontleent aan het feit, dat in de oudheid slechts hoogst zelden een boek aan de economie gewijd is. In de verklaring, het terminologisch onderzoek, het narekenen van de gegevens liet Thiel zien, dat hij het metier om een historische bron toegankelijk te maken beheerste. Ook in deze eersteling valt reeds op hoe hij door vergelijkingen met de moderne economie Xenophon’s opvattingen relief geeft. Na aldus zijn visitekaartje als onderzoeker gepresenteerd te hebben, zette hij zijn studie voort, zoals uit de publikatie van enkele tijdschrift-artikelen bleek.

¹⁰ Men denke aan het rapport van 1916, samengesteld door J. W. Bierma, H. Bolkestein, E. H. Renkema, J. van IJzeren, *De Klassieke Oudheid in het gymnasiaal onderwijs.*

¹¹ Zie: *De leraar en zijn taak*, rede uitgesproken op de Algemene Vergadering van het Genootschap van leraren op 2 september 1950, uitgegeven als brochure.

¹² Vgl. de uitvoerige beschouwing van Thiel over deze zaak in: *De leraar en zijn taak*, blz. 3-5.

In deze rustige ontwikkeling bracht het jaar 1926 een wending, die voor Thiels leven beslissende consequenties had. Door het aftreden van Boissevain kwam één van de drie leerstoelen in de Oude Geschiedenis vacant. De hoop, die Thiel gekoesterd mocht hebben, om zijn leermeester op te volgen, werd niet vervuld, want Dr. D. Cohen, leraar te 's-Gravenhage en bijzonder hoogleraar te Leiden, werd in Amsterdam benoemd. Thiels latere levensloop overziende voelt men de vraag bij zich opkomen: hoe zou hij geworden zijn, als hij toen de Amsterdamse leerstoel gekregen had? Geen antwoord is natuurlijk mogelijk, maar de vraag alleen al maakt ons bewust van de draagwijdte van die gebeurtenissen voor zijn en anderer leven.

Het eerste gevolg was, dat de Leidse Universiteit hem aan zich wist te binden om A. W. Byvanck, wiens leeropdracht de Klassieke Archeologie en de Oude Geschiedenis omvatte, te assisteren. In februari 1927 trad hij op als privaat-docent; drie jaar later volgde zijn benoeming tot bijzonder hoogleraar vanwege het Leidsch Universiteitsfonds, een duidelijk teken, hoezeer zijn arbeid gewaardeerd werd. Dit betekende wel, dat hij er naast zijn leraarschap een zware taak bijkreeg, want zijn professoraat vroeg veel meer dan een paar uurtjes college-geven in de week.

De uitoefening van deze dubbele functie heeft zich over een periode van zo'n 15 jaar uitgestrekt, want in die crisistijd was er geen schijn van kans, dat dit bijzonder hoogleraarschap in een ordinariaat zou worden omgezet. Er is zodoende een zware wissel op zijn lichamelijke kracht getrokken. Maar ondanks die handicap was hij diep dankbaar voor de mogelijkheid om op deze wijze toch aan het academisch bedrijf te kunnen deelnemen, en die dankbaarheid heeft hij blijvend gevoeld, getuige de gift, die hij bij zijn aftreden in 1964 aan het Leidsch Universiteitsfonds schonk¹³. Het werk in Leiden heeft hem rijke voldoening gegeven. Hij voelde zich er goed thuis; vriendschappen groeiden in de kring der collega's, vooral met van Groningen en J. C. van Oven. Door de studenten werden zijn colleges zeer gewaardeerd om de voortreffelijke inhoud en levendige presentatie. Deze activiteiten kwamen – dat zij uitdrukkelijk vermeld – niet in mindering op zijn werkzaamheden als leraar. Daarbij wist hij door een zorgvuldig beheer van zijn tijd nog gelegenheid voor verschillende publikaties over uiteenlopende onderwerpen op zijn vakgebied te vinden. Zij weerspiegelen de verbreding van zijn belangstellings-sfeer en verdieping van inzicht in deze jaren – ik kom daar straks nog op terug.

De hoge kwaliteit van zijn wetenschappelijke arbeid bleef niet onopgemerkt. Een duidelijk teken daarvan was zijn benoeming tot lid van onze Akademie in 1938. Juist in deze zware jaren van zijn leraarschap schonk deze erkenning van zijn werk hem grote vreugde. Ieder, die Thiel gekend heeft, weet, hoe diep hij de verplichtingen van dit lidmaatschap verstond, hoezeer de betekenis en het welzijn van de Akademie voor de nederlandse wetenschap hem ter harte gingen, en waarlijk niet alleen in die jaren, dat hij deze afdeling als ondervoorzitter diende (1950–1955; bij zijn aftreden uit die functie werd hij benoemd tot ridder van de Orde van de Nederlandse Leeuw).

Maar keren wij terug tot zijn Haarlemse-Leidse tijd. Die periode viel in de

¹³ Zie W. den Boer, *In memoriam Johannes Hendrik Thiel*, in: *Jaarboek 1970–1975 der Leidse Universiteit*, Leiden 1975, blz. 98.

jaren van economische crisis en groeiend nazisme. Hem, de om het recht bewogen mens, wogen de kwelling van het eerste en de dreiging van het laatste zwaar. Reeds in 1933 schreef hij over en natuurlijk tegen „de gelijkschakeling der Duitsche Wetenschap”. Voor deze ras-democraat was de keuze volkomen klaar. Toen in Leiden de bom in 1942 barstte, behoorde ook hij tot degenen, die ontslag indienden. Deze beslissing had als gevolg, dat hij in Haarlem zijn congé kreeg, een tijdlang opgepakt was en ook na vrijlating op zijn hoede moest zijn. De hem zodoende opgedrongen vrije tijd besteedde hij naast andere noodzakelijke werkzaamheden aan het opzetten van een geschiedenis van de Romeinse zeemacht in de tijd van de republiek. Hij had gezien, dat hier een gevoelige lacune in het onderzoek lag en was natuurlijk bij zijn onderwijs regelmatig met Livius' geschiedwerk, vooral met de periode van de 2e Punische oorlog bezig.

De bevrijding van ons land bracht ook in zijn leven een grote verandering; niet alleen in die zin, dat hij zijn werkzaamheden kon hervatten, maar ook, dat het terrein van arbeid verplaatst moest worden wegens zijn benoeming in Utrecht.

Deze overgang maakte hij niet helemaal con amore. Natuurlijk was hij dankbaar, dat nu de zware dubbele last van zijn schouders genomen werd en hij zich volledig en uitsluitend aan de beoefening van de Oude Geschiedenis kon wijden. Maar het ware hem liever geweest, wanneer hij dit in Leiden, waarmee de banden mede door het verzet zo hecht geworden waren, had kunnen doen. De pogingen daar ondernomen om hem een leerstoel te bezorgen, stuitten echter af op het verzet van de toenmalige Minister van O. K. en W., G. van der Leeuw, die wilde, dat Thiel de plaats, die in Utrecht vacceerde door het overlijden van H. Bolkestein in 1942, zou gaan bezetten.

Uit de voorgeschiedenis van deze benoeming mag men niet afleiden, dat hij morrend en met tegenzin naar de Domstad verhuisde. Bij zijn ambtsaanvaarding sprak hij zich duidelijk uit: „Mijn natuurlijke bestemming bleek mij echter naar Utrecht te voeren, en ik behoef nauwelijks te zeggen, dat ik mij niet met half hart, maar met volledige overgave aan mijn nieuwe taak zal wijden”¹⁴. Hij achtte het een onderscheiding om Bolkestein op te volgen, voor wiens persoon en arbeid hij diepe bewondering koesterde; daarvan had zijn magistrale Herdenking in deze Akademie een welsprekend getuigenis gegeven¹⁵. Bij alle verschillen in levensgang, persoonlijkheid en belangstelling was er een grote overeenstemming in aanpak en visie op de taak bij de beoefening der Oude Geschiedenis.

Toen Thiel met het uitspreken van een rede over „De Oude Geschiedenis en de Archaeologie” zijn nieuwe ambt aanvaardde, was hij bijna 50 jaar en in volle kracht. In die inauguralis gaf hij een duidelijke uiteenzetting van wat hij als zijn roeping zag. Treffend zijn de woorden gesproken tot de studenten, bijzonder opvallend, ook al neemt men de tijd van wederopbouw in aanmerking, niet alleen door zijn grote uitvoerigheid, maar ook door de aard van deze oproep, zo anders dan de gebruikelijke toespraak.

Deze Utrechtse periode valt in twee fasen uiteen, want zijn aftreden in 1964 betekende een duidelijke caesuur. In de eerste was hij volop actief in doceren en

¹⁴ *De Oude Geschiedenis en de Archaeologie*, blz. 25.

¹⁵ *Herdenking van Hendrik Bolkestein (18 december 1877–24 juli 1942)*, in: *Jaarboek der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen 1942–1943*, blz. 185–208.

publiceren. De bovenaangehaalde woorden, bij zijn intree gesproken, maakt hij waar in zijn dienst aan de universiteit. Zijn colleges, zorgvuldig voorbereid, werden met volle inzet van zijn persoon, geest en lichaam, gegeven; hij voerde wat hij zelf „gezien” had in de historische dramatiek, zijn studenten voor ogen. In de Faculteit en Senaat werd steeds met grote aandacht naar zijn adviezen geluisterd. Onder de collegae had hij een klein aantal goede vrienden, vooral onder de historici. Buiten het erf van de universiteit bleven de belangen van de gymnasiale opleiding, die hij zo lang bevorderd had, hem ter harte gaan, als een uiteraard bij uitstek vakkundig curator van het Stedelijk Gymnasium en gecommitteerde bij de eindexamina, die precies wist wat hij kon vragen en daarom met billijkheid oordeelde. In zijn vrije tijd ging hij gaarne op reis, vooral naar stille plekken in Frankrijk en Italië; hij genoot ervan om de gewone mensen in hun dagelijks leven en in cafeetjes te zien en te horen. Maar congressen telden hem niet onder de deelnemers. Deze laatste opmerking moge niet de indruk wekken, dat hij niet open zou staan voor communicatie met vakgenoten. Hij zocht die echter niet in het geroezemoes van grote vergaderingen, wel in kleine kring (sinds 1922 was hij een trouw lid van de Klassieke Philologische Studieclub te Amsterdam ¹⁶), in het gesprek, maar bij voorkeur in zijn studeerkamer bij de uitgebreide lectuur van ander werk, waarover hij zijn weerwoord gaf in talrijke recensies, en bij de voorbereiding van eigen boeken en artikelen, waardoor hij zijn visies aan anderen medeelde.

Twee jaren voor de wettelijke termijn legde hij zijn ambt neer. Hij wilde aftreden, voordat anderen zouden zeggen, dat het wel tijd werd. Ook hoopte hij gelegenheid te vinden om het derde, afsluitende deel van zijn „History of Roman Seapower” te schrijven. Jammer genoeg heeft hij dit voornemen niet kunnen uitvoeren. Hij schreef nog enkele losse studies en boekbesprekingen – de laatste over Polybius met wie hij zolang in de geest verkeerd had –, maar in 1968 zette hij daar een punt achter. Tot een voltooiing van zijn „magnum opus” is het niet gekomen. Waarom niet? Hij vertrouwde niet meer op de scherpte van zijn geestesorgaan en formuleringskracht. Hij was bang, dat zijn productie slijtageverschijnselen zou vertonen en dat wilde hij tot elke prijs vermijden. Niet, dat men in gesprek met hem in die laatste jaren mentale defecten kon opmerken, wel een zekere lichamelijke vertraging. Maar hij, die altijd de hoogste eisen aan zijn werk gesteld had, bezat voor zichzelf het gevoel aan die norm niet meer te kunnen beantwoorden. Het eind droeg de last. Terugziende op zijn Haarlems-Leidse tijd riep hij een woord van zijn schoonvader in herinnering: „de natuur vergeet niets”. Zo leefde hij dankbaar en vredig naar zijn einde toe, dat na een korte ziekte op 19 mei 1974 kwam.

Bij allen, die hem gekend hebben, en in de ontwikkeling van de studie der Klassieke Oudheid in Nederland heeft Thiel onmiskenbaar een bijzondere, aparte plaats ingenomen. Hij was daarin, zoals ons medelid Aalders het uitdrukte, „een van haar kundigste en kleurrijkste beoefenaars” ¹⁷. Waarom? Het antwoord

¹⁶ Zie W. E. J. Kuiper, *Bij het 25-jarig bestaan der Klassiek-Philologische Studieclub (26-10-1940)*, mij welwillend ter inzage verstrekt door ons medelid J. C. Kamerbeek.

¹⁷ G. J. D. Aalders, *In memoriam Prof. Dr. J. H. Thiel*, in: *Hermeneus XLVI (1974-1975)*, blz. 107.

kan eenvoudig zijn: door de bijzondere wijze, waarop hij de taak, die hem voor ogen stond, vervuld heeft. Maar deze rijkelijk formele formulering vraagt om toelichting.

Wat zag Thiel als zijn roeping? Verschillende malen heeft hij zich hiervan rekenschap gegeven, vooral in het midden van zijn wetenschappelijke carrière¹⁸. Dit is begrijpelijk, omdat hij bewust voor de studie van de Oude Geschiedenis gekozen had, maar ook scherp wilde zien, wát daarbij zijn taak was. Hij begon zijn loopbaan in een periode, toen door grootse ontdekkingen, vooral in het Nabije Oosten, totaal nieuwe terreinen van de Oude Geschiedenis weer boven water kwamen. Hij beseftte de aantrekkingskracht, die van dat nieuwe uitging, maar zag ook het dreigende gevaar, dat daardoor gebieden, waar geen recente vondsten gedaan werden, doch waar men moest werken met materiaal, dat reeds eeuwen bekend was, als niet-interessant, overbekend aan de kant kwamen te liggen. „De taak der Geschiedenis”, zo klinkt het in zijn Utrechtse oratie, „is evocatie van het verleden . . . de geschiedschrijving beantwoordt eerst dan aan haar doel, als de lezer of hoorder . . . het gebeuren als levende, in al haar onderdelen samenhangende werkelijkheid zich voor zijn geestelijk oog ziet afspelen”. Van doorslaggevende betekenis is dan niet, of het materiaal, waarmee de historicus werken moet, „oud” of „nieuw” is, maar of die historicus *eigen* vragen aan de stof stelt. Hij keerde zich tegen een opvatting, die hij ook bij zijn leermeester Boissevain had aangetroffen, als zouden alleen nieuwe impulsen voor het vak kunnen uitgaan van nieuwe vondsten¹⁹. Daar tegenover stelde hij: „De betere kennis van een tijdvak uit historisch oogpunt wordt niet bepaald door de geheel toevallige al-of-niet-aanwezigheid van veel nieuw materiaal over dat tijdvak, maar door de intrinsieke historische waarden, die dat tijdvak vertegenwoordigt” (*a.w.* blz. 12). En deze uitspraak geldt niet alleen voor tijdvakken, maar voor alle mogelijke historische verschijnselen. Registrerende werkmethoden, die in de sfeer der Philologie en der Archeologie geheel op hun plaats zijn, mogen niet overgeplant worden naar het domein der Geschiedenis, die hieraan „niet genoeg heeft”, „omdat zij van andere gezichtspunten uitgaat” (blz. 13 en 14). Natuurlijk was Thiel dankbaar, wanneer de dikwijls schaarse documentatie kon worden aangevuld, maar de historicus mocht noch behoefde lijdzaam af te wachten tot er weer eens wat nieuws op de markt kwam. De overlevering moest in al zijn aspecten zorgvuldig geanalyseerd worden – en daartoe kwam Thiel zijn grondige filologische scholing te stade – maar daarmee kan men niet volstaan. Tegenstrijdigheden uit propagandistische motieven bij de berichtgevers moeten worden opgespoord; mogelijkheden en onmogelijkheden in hun voorstelling van zaken moeten overwogen worden; vooronderstellingen, die niet overgeleverd zijn, moeten aan het licht komen. „Het is nu juist de taak bij uitstek van de historicus om uit de pure feiten de zin daarvan, die niet is overgeleverd, te voorschijn te halen, doordat men zich in de situatie indenkt. Anders wordt de geschiedenis zo dood als een pier, doordat

¹⁸ Daarbij denk ik met name aan zijn: *Herdenking-H. Bolkestein*, en zijn Utrechtse oratie.

¹⁹ Vgl. *De Oude Geschiedenis en de Archaeologie*, blz. 10–13, waar hij zich keert tegen de opvattingen, die U. Ph. Boissevain in zijn *Afscheidscollege*, Groningen–Den Haag 1926 had voorgedragen.

men met feiten en niets dan feiten blijft zitten”: zo luidt zijn overtuiging in een van zijn laatste verhandelingen ²⁰.

Maar komt bij dat zich-indenken, bij dat vaststellen van waarden niet een groot brok subjectivisme mee naar binnen? Ten aanzien van deze befaamde kwestie was Thiel er zich helder van bewust, dat dit het geval is, dat dit onvermijdelijk is, omdat men als mens over andere mensen schrijft en dus oordeelt, en dat men zich aan zelfbedrog schuldig maakt, als men meent dit subjectieve element te kunnen elimineren. Het is zaak „ons deze gevaren zo scherp mogelijk bewust te blijven, opdat men er zich zo goed mogelijk van vrij kan houden” ²¹. Zijn richtsnoer formuleerde hij in deze uitspraak: „Een combinatie van participatie en distantie (+ een stevige dosis fatsoen, fairheid, rechtsgevoel), *daar* komt het voor de historicus op aan: de vraag, hoe hij deze schijnbaar onbestaanbare twee-eenheid van tegendelen in zichzelf moet verwezenlijken, is voor iedere historicus de vraag bij uitstek” ²². De historicus moet als een detective te werk gaan en liefst van alle markten thuis zijn ²³. Daarom las Thiel graag detectives en romans, bij voorkeur engelse en franse met hun sterk psychologische inslag.

Eens tekende hij de grote betekenis van zijn voorganger Bolkestein voor de nederlandse wetenschap in deze woorden: „Vóór hem werd in ons land de Oude Geschiedenis in philologischen geest beoefend, zij was de dienaar van de philologie eener-, de archaeologie . . . anderzijds. Het is *Bolkestein* geweest . . . die haar een zelfstandige, gelijkwaardige plaats naast (en niet meer onder) de zusterwetenschappen heeft verzekerd” ²⁴. Dit oordeel kan – *mutato nomine* – ook van hemzelf gelden. Naast Bolkestein moet Thiel genoemd worden als degene, die de Oude Geschiedenis in Nederland een eigen gezicht en een eigen stem gegeven heeft.

Met originele vraagstellingen, een open oog voor het rijk-geschakeerde leven van mensen en groepen, met scherpzinnige ontleding van het materiaal en gelukkig gekozen analogiën evoceerde hij het verleden. Hij zag de mensen in hun tijd en wist dat beeld dank zij een zeer expressief gebruik van de taal bij anderen op te roepen.

Ergens geeft Thiel het verhaal door van de eens befaamde Dr. Nolst Trenité, alias Charivarius, die bezoek kreeg van een beginnend leraar, begerig om enkele wijze lessen voor zijn paedagogische toekomst te halen; de jonge man kreeg één woord te horen: „Boei” ²⁵. Tot wie dit ook gezegd moge zijn geweest, Thiel heeft de raad in zijn oren geknoopt en nimmer vergeten, doch hem steeds naar vermogen in praktijk gebracht. Bij zijn lessen en colleges, bij voordrachten en publicaties stond dat doel hem voor ogen. Verlegen van aard was hij niet wat men een meeslepend redenaar zou kunnen noemen, maar wel drukte hij op het gesproken en geschreven woord een persoonlijk, verrassend stempel. Hij was niet alleen zelf

²⁰ *De voorzitter van de Atheense volksvergadering* (Mededelingen Kon. Ned. Akad. van Wetenschappen, afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks 28, nr. 8), Amsterdam 1965, blz. 10.

²¹ *Vergoelijkende en sneerende geschiedschrijving*, blz. 30.

²² *Ibidem*, blz. 31.

²³ Zie wat hij schreef in zijn *Herdenking van Sir William Woodthorpe Tarn*, blz. 260.

²⁴ *Herdenking-Bolkestein*, blz. 188.

²⁵ *Gemeenschap en Gemeenplaats*, in: *Post Iucundam Iuventutem* 24 (juni 1958), niet gepagineerd.

bij een zaak, zijn onderwerp betrokken, maar zocht ook zijn hoorders en lezers er bij te betrekken. Met wat hem geboeid had, wist hij anderen te boeien.

Wat heeft hem dan geboeid? Het antwoord op die vraag geven zijn publicaties ²⁶. Ik ga daarbij voorbij aan de artikelen over paedagogische kwesties, het door hem mede in veel edities verzorgde Griekse schoolwoordenboek en aan de ongeveer 200 recensies, die van zijn hand verschenen zijn over alle mogelijke gebieden der Oude Geschiedenis, maar richt mij op die terreinen, waar hij zelfstandig is bezig geweest. Daarbij is een sterke concentratie waarneembaar op drie „centres d'intérêt”.

Wanneer men terugblijkt op zijn werkzaamheid, is het opvallend, dat hij reeds vroeg een gebied gevonden heeft, waaraan hij zijn leven gewijd heeft, n.l. de Griekse maatschappij. In zijn openbare les van 1927 over „Oud-Grieksch Oorlogsrecht”, merkt hij in de inleiding op, dat het misschien het ideaal van de historicus is om een cultuurhistorie te schrijven, maar „practisch zal hij zich vóór alles moeten wijden aan onderzoekingen op politiek, maatschappelijk, economisch gebied” ²⁷. Tot en met 1934 ligt daar zijn voornaamste belangstelling, als hij schrijft over de staatsinstellingen der Boeotiërs of de status der vrouwen bij de Doriërs. In die jaren bereidde hij ook een commentaar op de Eerste Tetralogie van de Attische pleitbezorger Antiphon voor, die in 1932 verscheen; met dit werk zette hij in methodisch opzicht de lijn van zijn dissertatie voort; het is een voortreffelijke bewerking van de juridische vragen, die in deze redevoeringen aan de orde komen. Maar met de voltooiing van dit werk houdt hij ook op met deze werkwijze. Dat hangt samen met de ontwikkeling van filoloog naar historicus, waarvan hiervoor reeds gesproken werd. Wel blijven hem de politieke aspecten van de Griekse geschiedenis boeien, wat niet verbaast, omdat de „Griekse Staatsinstellingen” tot zijn Utrechtse leeropdracht behoorden. Zijn laatste opstel behandelde de vraag naar het voorzitterschap van de Atheense volksvergadering. Met name de figuur van Solon heeft hem door de jaren heen gefascineerd, getuige zijn meesterlijke voordracht over „Solon en Croesus” uit 1963. Maar al verdwijnt het Griekse recht niet uit zijn gezichtsveld, het treedt wel op de achtergrond.

In de dertiger jaren gaat de psychologische doorgronding van handelende personen hem sterk en blijvend bezighouden. In 1935 en 1936 verschenen drie artikelen van zijn hand over de tweede Romeinse Keizer Tiberius, die terstond de aandacht trokken en zo waardevol bleken, dat ze in 1970 herdrukt werden ²⁸. In zijn Leidse oratie van 1930 over „De rol der persoonlijkheid in de geschiedenis der Romeinse republiek” had deze nieuwe belangstellings sfeer zich al aangekondigd. Omdat geschiedenis met mensen als individuen en groepen hem bezighoudt, kan kennis van de psychologie naar zijn mening de geschiedbeoefening alleen maar ten goede komen; en de historicus, die daaraan hooghartig voorbijgaat,

²⁶ Bij zijn afscheid verscheen in gedrukte vorm een door hemzelf verzorgde *Lijst der Geschriften*, Amsterdam 1964; daarheen zij verwezen voor nadere gegevens omtrent Thiels oeuvre. Daarna verschenen nog 10 recensies en 7 artikelen.

²⁷ *Oud-Grieksch Oorlogsrecht*, blz. 1.

²⁸ J. H. Thiel, *Kaiser Tiberius, ein Beitrag zum Verständnis seiner Persönlichkeit*, Reihe „Libelli”, Band CCCXVI, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1970, 94 pp.

berokkent zichzelf schade²⁹. Deze opvatting mag menigeen vanzelfsprekend schijnen, maar dat Thiel hem nog in 1960 expliciet moest uitspreken, bewijst wel, dat hij geen gemeengoed was (en is?). Dat Thiel zich op de persoon van de dwarse, teruggetrokken Tiberius richtte, vond zijn oorzaak in het feit, dat in het principaat de persoonlijkheid van de principes een grote rol speelde, en dat aan deze figuur, die naar een bekende zegswijze „met zwarte kool” getekend was, geen recht gedaan was, met name onder invloed van Tacitus, wiens meesterlijke schrijftrant door grote partijdigheid bestuurd werd. Thiels studie was geen eerherstel, want de kwalijke kanten van Tiberius werden niet verdoezeld, maar wel een psychologische doorlichting. Twee jaar later toonde hij, mede aan de hand van enkele nieuwe documenten, dat Keizer Claudius niet die malle figuur, speelbal van vrouwen en vrijgelatenen was, waarvoor hij maar al te vaak versleten werd. Later toverde Thiel in 1955 een prachtig portret van Trajanus te voorschijn van onder Plinius' lofrede. De uitdrukkelijke vermelding, dat de bespreking van deze keizer geen eigen keus was, maar op verzoek geschiedde, toont wel aan, dat dit in de vorige gevallen anders gesteld was. Toen een zekere affiniteit met schuchtere mensen, die in hun leven en na hun dood miskend waren, echte psychologische raadsels, waar hij natuurlijk telkens bij de lectuur van Tacitus op gedrukt werd; bij de gevierde Trajanus was dat zo niet het geval, hoewel ook daar toch wel een en ander te ontraadselen bleek. Zijn vierde Romeinse biografie gold Caesar (1962); deze korte monografie, voor een algemeen publiek geschreven, heeft naar mijn gevoel iets onbevredigends, omdat hij bij de lezers te veel kennis van Caesars „faits et gestes” onderstelt, maar aan de andere kant belicht hij diens karakter bijzonder fijnzinnig, al „lag” deze machtsfiguur Thiel niet erg. In deze rij van portretten komt slechts één Griek voor, n.l. Themistocles (1951). Dat is merkwaardig, omdat zijn hart meer uitging naar het volk van Hellas, vooral Athene, dan naar de Romeinen. Opvallend is hier ook, dat dit het enige artikel van zijn hand is, dat als „een polemiëk” is opgezet, een hardhandige maar verdiende afstraffing van de Duitser von Stauffenberg. In al deze biografische verhandelingen treft ons, hoe Thiel met een door de psychologie gescherpt oog grote nadruk legt op de betekenis van erfelijke factoren, allerlei terloopse mededelingen en anecdoten naast de geest, die uit daden spreekt, weet te gebruiken om het karakter van zijn sujetten te tekenen, en hoe hij met eerlijkheid hun beeld voor ons zet. Op dit terrein heeft hij bijzonder origineel werk gedaan, dat voorbeeldig is en waarmee men rekening zal blijven houden.

Een derde richting, waarheen zijn studies koersten, was de exploratie van de zee-geschiedenis. Het eerste resultaat daarvan verscheen in 1939: „Eudoxus van Cyzicus, een hoofdstuk uit de geschiedenis van de vaart op Indië en de vaart om de Zuid in de Oudheid” (in de Mededelingen van onze Afdeling; een Engelse vertaling kwam in 1966 uit t.g.v. zijn 70ste verjaardag). De uitvoerige behandeling van dit onderwerp (89 blz.) laat zien, dat Thiel reeds lang hiermee bezig geweest was. Ik weet niet, wanneer deze nieuwe belangstelling precies ontstaan is, noch wat hem in die koers dreef. Was het een innerlijke drang van een Nederlander, die dichtbij Zantvoort aan de Zee woonde, die de haven van Amsterdam kende en de wonderlijke aantrekkingskracht van „het ruime sop” voelde? Ik durf dit

²⁹ Vgl. *Vergoelijkende en sneerende geschiedschrijving*, blz. 14-15.

te opperen, omdat de voor-de-hand-liggende verklaring: „toevallig door lezen van teksten erop gestoten”, bij Thiel niet opgaat; er speelt altijd een innerlijke betrokkenheid mee. Hoe dit ook zij, uit methodisch oogpunt was deze studie van Eudoxus hem zo belangrijk, omdat hij er mee demonstreerde kon, hoe eeuwenlang bekende teksten, in dit geval van de geograaf Strabo, door nieuwe vraagstelling nieuwe perspectieven openden. Het stemde hem tot grote voldoening, dat een Duitse geleerde en hij tegelijkertijd tot dezelfde conclusies gekomen waren, zonder van elkaars werk te weten³⁰. Twee jaar later volgde zijn geschrift „Rond het Syracusaansche experiment” (1941), waar hij in een discussie van de expeditie van Dio (midden 4e eeuw v. Chr.), de leerling van Plato, een bespreking van de staatsidealen van de Atheense wijsgeer combineerde met die over nautische problemen. Dan zet hij, zoals we zagen, zijn Romeinse maritieme geschiedenis op stapel, waarvan twee delen in 1946 en 1954 verschenen zijn, geaccompanyeerd door een aantal kleinere studies, die onderdelen belichten. Interessant is bijv. hoe hij het eerste hoofdstuk van deel I over „de Romeinen en de zee” liet volgen door een artikel over de „Grieken en de zee” (1949) om de typisch verschillende houding van beide volken te doen uitkomen. Of men leze zijn „Punica Fides” (1954), een scherpe toetsing van het waarheidsgehalte van dit Romeinse slogan, dat, zoals hij laat zien, meer over de gebruikers dan over hun tegenstanders zegt. Hier ziet men in kort bestek Thiel in volle kracht.

Het thema van zijn „magnum opus” bracht eigenaardige moeilijkheden met zich mee, omdat, naar hij aantoonde, de Romeinen, typische landrotten als ze waren, slechts in het voorbijgaan over de verrichtingen van hun oorlogsvloten berichtten. Bovendien vroeg het bronnenprobleem om een scherp historisch-kritisch inzicht, aangezien de Annalisten van wie Livius en andere latere auteurs gebruik gemaakt hadden, op een zeer partijdige wijze en elkaar vaak tegensprekend met de waarheid omgesprongen hadden. Maar Thiel heeft duidelijk gezien, hoe belangrijk voor ontstaan, voortgang en afloop van de Punische oorlogen de ontwikkelingen ter zee waren, al werden ze dan door de historische overlevering in de schaduw gehouden. Daarbij kon hij, gegeven de verwickelingen, zich niet tot het westelijk deel van de Middellandse Zee beperken, maar moest ook de gebeurtenissen in het Oosten goed in het oog houden, analyseren en naar hun invloed op het centrale thema onderzoeken. Gemakkelijk leesbaar zijn deze grote werken niet, want Thiel moest zich in een vreemde taal uitdrukken en een uiterst ingewikkelde materie behandelen; maar ze bieden wel een meesterlijk inzicht in een van de meest dramatische en wereldhistorisch beslissende worstelingen uit de Oude Geschiedenis. De lezer wordt hier als in de andere studies op maritiem gebied getroffen door de minitieuze aandacht, die de auteur schenkt aan problemen van scheepsbouw, winden en stromingen, aan geografische condities evenals aan demografische, economische en volkenrechtelijke vragen, terwijl ook de psychologie zijn woordje meespreekt. Hoe men ook over bijzonderheden moet oordelen, onttrekt zich aan mijn bevoegdheid tot oordelen. Natuurlijk zullen vakgenoten wel de nodige kritische kanttekeningen kunnen maken; zo werd bijv. zijn oplossing van een bepaald probleem door zijn leerling H. T. Wallinga bestreden en ruiterslijk erkende de meester zijn ongelijk. Maar als geheel blijft het een bewonderenswaardig

³⁰ Utrechtse Oratie, blz. 16-17.

werk, dat veel nieuw licht geeft over die beslissende decennia van de Romeinse geschiedenis in de 3e eeuw v. Chr.

In zijn wetenschappelijk onderzoek is dus een sterke concentratie waarneembaar. Hij zwierf niet uit, betrok niet het Nabije Oosten of het jonge Christendom in de kring van zijn belangstelling. Hij bepaalde zich tot enkele klassieke gebieden. Waarom zou men ver weg gaan, als nog zoveel dichtbij op ontdekking wachtte? Een enkele maal slechts heeft hij zich laten „verleiden” tot mee-werken in een „team” en een voortreffelijk overzicht van het Hellenisme gegeven. Slechts eens gaf hij een aanzet tot een stuk cultuurhistorische beschouwing, toen hij een ontkennend antwoord gaf op de vraag: „Waren de Grieken meer visueel dan auditief van aanleg?” (1961). Daar bleek wel voor ieder, die het nog niet weten mocht, wat hij aan fijne kennis van het Griekse leven in al zijn aspecten in zijn mars had. Men kan het betreuren, dat hij niet meer daarvan heeft meegedeeld, maar mag niet vergeten onder welke moeilijke omstandigheden hij jarenlang zijn wetenschappelijk werk heeft moeten verrichten en hoe intensief hij heeft moeten arbeiden, hoe lange „incubatieperioden” nodig waren, om die stukken verleden, waarmee hij zich bezig hield, te evoceren.

In al wat hij sprak of schreef, legde Thiel zich zelf. Dat gaf aan zijn woord bijzondere bekoring en kracht. Dat hij dit bewust deed, is hiervoor reeds meer dan eens gebleken. Daarom kan men bij een beschouwing van de geleerde niet aan de mens voorbijgaan. Naar zijn overtuiging lag zijn roeping – want zo zag hij zijn werk – in de universiteit, die zijn waarde ontleent aan het wetenschappelijk werk, dat daar verricht wordt. De creativiteit, die daarvoor de inspiratie moest leveren, wordt niet gevonden in commissies, management, conferenties e.t.q., maar in de eenzaamheid van de studeerkamer. In een rede op 28 mei 1948, dus in de periode van wederopbouw, over „Universiteit en Wetenschap”³¹ gehouden, signaleerde hij de gevaren, die universiteit en wetenschap bedreigden in ver-industrialisering, vermaatschappelijking en vergaderdwang. Wie de ontwikkelingen, die zich sindsdien voltrokken hebben, overziet, moet zeggen, dat toen een profetisch woord van waarschuwing, die maar al te zeer in de wind geslagen is, gesproken werd. Ik citeer een enkele zin: „De Universiteit staat en valt met haar wetenschappelijke gerichtheid: laat zij deze door andere prae-occupaties overwoekeren en verloochent zij haar, dan verloochent zij zichzelf” . . . „alle echte wetenschap is persoonlijke schepping”, . . . waarbij het niet gaat om de rechten, maar de plichten van de mens. Die rede klonk uit in dit slotwoord, bijna een belijdenis: „altijd zal bij de man van wetenschap deze opdracht voorop moeten staan, dat hij onvoorwaardelijk de wetenschap heeft te dienen met zijn beste creatieve vermogens, voor welke hij, alleen hij persoonlijk de volle, zware verantwoordelijkheid te dragen heeft, omdat ze hem door een hogere macht zijn geschonken. Geschonken . . . ja zeker; maar dat wil zeggen toevertrouwd”.

Zijn studeerkamer was hem de centrale werkplaats. Nog zie ik hem zitten, diep gedoken in een leren fauteuil met in de hand en om zich heen op de grond de boeken, een donkere kamer alleen verlicht door een leeslamp boven zijn hoofd.

³¹ Gepubliceerd in: *Jaarboek der Rijksuniversiteit te Utrecht 1947–1948*, blz. 105–117; de hierna volgende citaten zijn ontleend aan de bladzijden 108, 112 en 117. (Ook afgedrukt in *De Gids CXI* [1948], blz. 11–126).

Daar zag hij uit de teksten de gestalten, de beweging der mensen voor zich opkomen. Maar hij wist ook, dat de verantwoordelijkheid hem naar buiten riep en willig nam hij zijn aandeel. Dan zie ik hem met zijn forse gestalte, korte nek, ronde kop wat terzijde staand, maar volop aanwezig, met een onafscheidelijke pijp, wat mompelend opmerkingen plaatsend of, als hij tot spreken geroepen werd of zich genoopt voelde, klaar en scherp zijn overtuiging uitsprekend.

In deze herinneringen komt al de eenheid van tegenstellingen, die zo karakteristiek voor Thiel was, tot uiting. We hoorden reeds van hemzelf een typerend woord over de historicus: participierend en gedistantieerd. Hij was verlegen, zodat hij zich moest overwinnen om te spreken, maar tegelijk „outspoken” en onbewimpeld voor zijn mening uitkomend. Hij was zeer emotioneel, soms driftig en volstrekt redelijk; nu eens stormachtig bruisend, dan weer van een serene rust. Hij hield ervan te chargeren, maar was fair en mild in zijn oordeel, vooral als het mensen betrof. Hij had zijn stokpaarden, maar wist eigen voorkeur te relativieren. Hij genoot van het bonte leven, maar was voor zichzelf sober. In hem gingen progressiviteit en een zeker conservatisme, democratie met aristocratie des geestes gepaard. Hij was een dominerende figuur, doch eigen feilen stonden hem duidelijk voor ogen. Over zijn opvattingen, zijn gedachten, zijn politieke keus (jarenlang stemde hij P.v.d.A.) liet hij niemand in het ongewisse, maar over zijn diepste levensgrond bezat hij, wat hij in Bolkestein prees, „de deugd der zwijgzaamheid”, al staan juist in die Herdenking van zijn voorganger enkele duidelijke indicaties ³². Het was op zijn aanwijzing, dat bij zijn crematie het „Onze Vader” gebeden ³³ en het „Laudate Dominum” van zijn lievelingscomponist Mozart gezongen werd. Hij wist van zijn roeping tot historicus en zag zijn werk als een dienst der gerechtigheid, waarbij tweërlei weegsteen een gruwel is ³⁴.

³² *Herdenking-Bolkestein*, blz. 22. Voor die „indicaties” zie aldaar, blz. 206 „ik als geloovig mens”, blz. 207 „onze christelijke beschaving” en de toonzetting van dat uitvoerig gedeelte aan Bolkestein als godsdiensthistoricus gewijd, blz. 204–207. Thiel verwijst daar naar Mattheus 19:24 = Lukas 18:25; Matth 19:30, de geschiedenis van de Rijke Jongeling. In zijn afscheidscollege merkte hij op: „Als één bijbelwoord mijn leven lang mijn geweten heeft gekweld, dan de evangelische wijsheid van het oog van de naald”.

³³ In zijn rede over *Gemeenschap en Gemeenplaats* kwam hij te spreken over begrafenissen als gelegenheden, waarbij gemeenplaatsen welig tierden, en verklaarde: „Het zou wellicht goed zijn als bij elke begrafenis niets werd gehoord dan dat” (n.l. het Onze Vader).

³⁴ Vgl. uitspraken als deze in *Vergoelijkende en sneerende geschiedschrijving*, blz. 21: „als het tot de taak van de historicus behoort om, zodra hij aan zijn schrijftafel is neergestreken, zijn rechtsgevoel in het ijs te leggen, sluite men beter de kraam der geschiedenis”; blz. 30: „In zekere zin is de geschiedschrijver ten deze rechter: dit impliceert dat hij recht moet trachten te doen . . . en dit impliceert, dat hij niet, zodra hij in zijn studeerkamer is neergestreken, begint met zijn rechtsgevoel, zijn fairheid, zijn fatsoen en nog enige andere essentiële deugden uit te schakelen . . . hij trachtte recht te doen”. Zie ook blz. 28 tegen K. von Fritz, die ergens de zwakste tijd van de Atheense democratie mat aan de bloeitijd der Romeinse aristocratie; „dat is tweërlei weegsteen en dus een gruwel” (cf. daarbij Spreuken 20:10: „Tweërlei weegsteen, tweërlei efa is den Here een gruwel”, een gedachte die meermalen in het Oude Testament uitgesproken wordt).

Bij zijn aftreden gaf hij zijn bibliografie uit, die hij „in dankbaarheid” opdroeg aan zijn „tallose leerlingen, die mij in de loop van 43 jaar altijd weer accepteerden, zoals ik reilde en zeilde en mij inspireerden om met mijn persoon te betalen”.

Deze opdracht tekent de mens Thiel met name door die laatste woorden: „met mijn persoon te betalen”.

Aan deze geleerde, leermeester en vriend dragen wij de herinnering met ons mede: onvergetelijk, inspirerend.

